

dr hab. Roman Gawarkiewicz
Wydział Filologiczny US
Instytut Filologii Słowiańskiej
Al. Piastów 40b, Szczecin

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Anny Magdaleny Bernatowicz
pt.: Praca z uczniem dyslektycznym na zajęciach z języka angielskiego

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska jest przykładem analizy i oceny osiągnięć ucznia z różnego typu dysfunkcjami (ryzyko dysleksji, dysleksja, dysortografia, dysgrafia) w zakresie przyswajania języka angielskiego. Problem badawczy rozprawy jest interesujący i wartościowy pod względem poznawczym. Autorka zakłada zbadanie trudności w opanowaniu obcojęzycznego materiału językowego przede wszystkim w odniesieniu do problemu dyslektycznego. Koncentrując się na analizie błędów językowych powstałych w efekcie dysfunkcji, formułuje konkretne zalecenia w zakresie możliwej indywidualizacji pracy dydaktycznej z uczniem (bliższą konkretyzację problemu badawczego przedstawiono w rozdziale trzecim, paragrafie 3.1. w postaci trzech problemów szczegółowych). W tym miejscu należy jednak sprecyzować istotę samego problemu. Zjawisko językowego porozumiewania się dokonuje się prymarnie za pomocą substancji fonicznej (dźwiękowej), sekundarnie zaś w formie graficznej. Jak dobrze rozumiem intencję Autorki, rozprawa stawia sobie za cel dokonanie oceny kompetencji językowej ucznia dyslektycznego tylko z punktu widzenia opanowania przez niego anglojęzycznej substancji graficznej i wskazanie form pracy, które ułatwią takiemu uczniowi sprawniej posługiwać się graficznym kodem syntetycznym języka angielskiego.

Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów (dwóch o charakterze teoretycznym oraz dwóch o charakterze empirycznym), zakończenia, które zawiera zestawienie wniosków ewaluacyjno- optymalizacyjnych i postulatów lingwodydaktycznych, aneksu, w którym znalazły się testy zastosowane przez Autorkę w badaniach. Rozprawę kończy bardzo krótkie streszczenie w języku angielskim. W sumie dysertacja liczy 475 stron i spełnia zasadnicze wymogi poprawności językowej i redakcyjno-technicznej.

We wstępie (str. 6-10) Anna Bernatowicz bardzo zwięźle prezentuje rys historyczny badań nad dysleksją uwzględniając prace polskich badaczy tego zaburzenia. W aspekcie chronologicznym opisuje rozwój zainteresowania i wiedzy o przyczynach i typach trudności w przyswajaniu sprawności językowych. Przytacza definicje podstawowych dla pracy terminów (dysleksja, dysleksja rozwojowa, dysleksja traumatyczna, alexia, agrafia, dysortografia, dysgrafia, ryzyko dysleksji) i formułuje główny cel swojej pracy.

Rozdział pierwszy: „Uczeń dyslektyczny, specyficzne trudności w uczeniu się” (str. 11-69) poświęcony jest rekonstrukcji wiedzy o przyczynach i uwarunkowaniach dysleksji. Jest to rozdział referujący, w którym Autorka obok definicji (sformułowanych m.in. przez Światowe Towarzystwo Neurologów, Międzynarodowe Towarzystwo Dysleksji, Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne, Europejskie Towarzystwo Dysleksji,) przedstawia podstawowe międzynarodowe klasyfikacje medyczne dysleksji opisane w: *Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych* oraz *Diagnostycznym i Statystycznym Podręczniku Zaburzeń Psychiczych*. Anna Bernatowicz słusznie skupia uwagę na wybranych interdyscyplinarnych zagadnieniach interpretacyjnych uwzględniających diagnozę dysleksji z trzech perspektyw: poznawczej, biologicznej i behawioralnej, na których integrują się zjawiska charakterystyczne dla tego typu trudności w uczeniu się, co z kolei ułatwia wybór właściwych i skutecznych działań terapeutycznych. Z treści tego rozdziału można sądzić, iż Autorka posiada dużą wiedzę na temat zjawiska dysleksji i współczesnych teorii je opisujących. Trafnie eksponuje twierdzenia tych teorii i dokonuje ich ewaluacji z punktu widzenia własnych problemów badawczych. Treść tego rozdziału zasługuje na zdecydowaną pozytywną ocenę i dobrze świadczy o wiedzy i odczuciu Doktorantki. Godny podkreślenia jest fakt, iż problem dysleksji przedstawiany jest tutaj systemowo – od wskazania przyczyn i możliwości ustalenia ryzyka pojawienia się, poprzez omówienie psychologiczno-pedagogicznych narzędzi ją diagnozujących, po opis konkretnych, dostosowanych do diagnozy działań terapeutycznych.

W bardzo obszernym rozdziale drugim zatytułowanym „Podstawowe aspekty metodyki nauczania języków obcych dyslektyków” (str. 70-168) Anna Bernatowicz omawia proces glottodydaktyczny, którego uczestnikiem jest uczeń dyslektyczny. W pierwszej kolejności zwraca uwagę na osobę nauczyciela języka obcego i jego kompetencje pedagogiczno-dydaktyczne związane ze znajomością specyfiki pracy z uczniem dyslektycznym. Odnajdujemy tutaj stricte psychologiczno-pedagogiczne charakterystyki dyslektyków i ich glottodydaktyczne implikacje, które znalazły wyraz w kilku zasadach pracy stwarzających możliwość kompensacji deficytów ucznia dotkniętego dysleksją. Już na

---

początku tego rozdziału występuje jednak błędnie sformułowane założenie, które pojawia się w całej pracy i dotyczy pojęć „metoda” i „technika” pracy na lekcji języka obcego. Jak wynika z kontekstów językowych, w których terminy te się pojawiają, Autorka traktuje je, jako tożsame (patrz np. cytat: „Kolejnym argumentem za stosowaniem tej techniki jest fakt, iż przy wykorzystaniu tej metody uczeń nie boi się popełniania błędów, ...” str. 73.). Otóż metoda, najzwęższej rzecz ujmując, dotyczy przyjętego przez nauczyciela sposobu pracy z uczniem w taki sposób, aby umożliwił on osiągnięcie celów edukacyjnych. Ze względu na rodzaj aktywności, jakie dana metoda wywołuje dokonano ich podstawowej klasyfikacji na: podające, problemowe, eksponujące, praktyczne. Techniki zaś to nic innego, jak odpowiedni sposób na opanowanie nowego materiału, który zależy od uczącego się, jego preferencji, potrzeb i możliwości percepcyjnych.

Po tytule podrozdziału 2.2., który brzmi „Nauczanie elementów języka i sprawności językowych” (str. 78-147) można było oczekiwać, że obejmie on dwa istotne problemy: w pierwszej kolejności omówienie rozwoju systemu językowego, ze szczególnym uwzględnieniem etapów rozwoju sprawności w zakresie języka obcego. W kolejności drugiej zaś skupienia uwagi na tych aspektach metodyki nauczania/uczenia się języka obcego ucznia dyslektycznego w warunkach edukacyjnych, które wskazują konkretne rozwiązania dydaktyczne, decydujące o powodzeniu tegoż procesu. O ile nie można mieć zastrzeżeń do wyboru i sposobu prezentacji dziesiątek ćwiczeń, które w swojej koncepcji stanowią pomost między wiedzą naukową a doświadczeniem dydaktycznym i przynoszą spore szanse na sukces w opanowaniu przez dyslektyków języka angielskiego, to trudno jednak zaakceptować podejście doktorantki do ujmowania „elementów języka”, które identyfikuje jako: „czytanie na głos”, „nauczanie pisowni”, „gramatyka”. Zgodnie z tradycyjnym w lingwistyce podejściem do rozwoju systemu językowego jest on opisywany z perspektywy rozwoju składnika fonologicznego, morfosyntaktycznego, semantycznego i pragmatycznego. Naszkicowanie poszczególnych faz rozwoju systemu językowego i przedstawienie, choćby pobieżne, hierarchii rozwoju sprawności w zakresie języka obcego jest warunkiem koniecznym, aby temu fragmentowi pracy nadać charakter krytycznego, koncepcyjnie spójnego naukowego opracowania.

Trafnie ujmuje Autorka problemy zaprezentowane w drugiej części tegoż rozdziału, tj., w podrozdziałach 2.3. „Nowoczesne technologie wspomagające nauczanie dyslektyków” (str. 147-156), 2.4. „Współpraca nauczyciela z uczniem dyslektycznym” (str. 156-161), 2.5. „Prawa i obowiązki ucznia z dysleksją” (str. 161-168).

Rozdział trzeci (str.169-177) zawiera opis metodologii badań. Mamy w tym rozdziale do czynienia z opisem badań opartych na wielokrotnym studium przypadku, integrującego elementy podejścia jakościowego i ilościowego. Miały one ustalić, zgodnie z formułą głównego problemu badawczego zależności między wybranymi składnikami układu glottodydaktycznego, w szczególności przyczynowo-sprawcze związki wyodrębnionych przez Doktorantkę zmiennych psychologicznych („dysfunkcje powodowane dysleksją”), glottodydaktycznych („błędy językowe popełniane przez dyslektyków, wyniki osiągnięte w zakresie języka angielskiego, inne niedomagania powodowane dysleksją, działania nauczyciela korygujące stwierdzone uciążliwości”) i kontekstowych („motywacja do pokonywania trudności, uczestnictwo w zajęciach korekcyjno-kompensacyjnych, liczba godzin przeznaczonych na zajęcia językowe”). Taksonomię czynników badawczych uzupełniają charakterystyki wykorzystanych w pracy technik badawczych, przyjętych sposobów analizy danych empirycznych oraz opis organizacji badań z uwzględnieniem charakterystyki badanego środowiska. Rozdział ten potwierdza wiedzę teoretyczną i umiejętności Doktorantki do samodzielnego przeprowadzania badań empirycznych typu glottodydaktycznego.

Meritum rozprawy stanowi rozdział czwarty: „Diagnozowanie ucznia dyslektycznego na zajęciach języka obcego. Ćwiczenia wspomagające pracę z dyslektykiem. Studium przypadku” (str. 177-430). Analizę przeprowadzono zgodnie z merytorycznymi kryteriami. Anna Bernatowicz prezentuje w tej części swojej rozprawy 34 przypadki dyslektyków uczących się języka angielskiego na różnych poziomach edukacyjnych: podstawowym, gimnazjalnym i ponadgimnazjalnym. Konsekwentnie osadza ją w schemacie sześciu aspektów opisu: 1. Podstawowe informacje o uczniu; 2. Opinia poradni psychologiczno-pedagogicznej; 3. Opinia nauczyciela języka angielskiego; 4. Błędy językowe ucznia związane ze zjawiskiem dysleksji; 5. Analiza statystyczna; 6. Ćwiczenia proponowane dyslektykowi celem ograniczenia stwierdzonych dysfunkcji.

Na uwagę zasługuje przede wszystkim obszerny zakres materiału analizowanego w tym miejscu w aspekcie kwantytatywnym i jakościowym. Uzyskane wyniki zilustrowano w formie tabel, zestawień, histogramów i diagramów, a ich omówienie kończy się wyszczególnieniem prawidłowych wniosków o dużej relewancji glottodydaktycznej dla nauczyciela i ucznia, co świadczy o konsekwentnym dążeniu do określonego w tym rozdziale celu. Przeprowadzona w ten sposób analiza materiału empirycznego otrzymuje swój szeroki zakres i swoją głębię. Dostarcza informacji, które mają istotną wartość poznawczą, a także pokazują jak wielką i poprawną pracę analityczną wykonała Autorka, demonstrując tym

samym swoje wysokie umiejętności praktyczne w zakresie prowadzenia tego typu badań i wykorzystania metod statystycznych do ich pomiaru. Sugeruję jedynie drobną korektę tytułu omawianego rozdziału. W związku z tym, że w każdym przypadku opisu mamy do czynienia z uczniem dyslektycznym uczącym się języka angielskiego, nie widzę uzasadnienia dla użycia w tytule sformułowania: „diagnozowanie ucznia dyslektycznego na zajęciach z języka obcego”.

Pracę podsumowuje: „Zakończenie. Wnioski z badań i postulaty dotyczące pracy z uczniem charakteryzującym się specyficznymi trudnościami w uczeniu się czytania i pisania” (str. 431-436). W tej części pracy istotne zagadnienia omawia się jako kolejne problemy szczegółowe w sposób syntetyczny i przejrzysty. Autorka, bez zbędnych powtórzeń, sformułowała trafne i bardzo precyzyjne wnioski o charakterze ewaluacyjno-optimalizacyjnym oraz postulującym w odniesieniu do pracy dydaktycznej z uczniem dyslektycznym. Pozwalam sobie wyrazić nadzieję, że ten wątek, zasygnalizowany w końcowym fragmencie rozprawy, znajdzie rozwinięcie w dalszych badaniach Anny Bernatowicz, podejmowanych po uzyskaniu doktoratu.

Wskazane wyżej w recenzji niedociągnięcia merytoryczne należy koniecznie usunąć.

W toku lektury tekstu odnotowałem też inne uchybienia merytoryczne.

Choć centralne miejsce w opisie osiągnięć i trudności ucznia dyslektycznego w opanowaniu czytania i pisania w języku angielskim zajmuje analiza popełnianych przez niego błędów, to w całej pracy nie znalazłem nawet najmniejszego naświetlenia problematyki błędu językowego i jego znaczenia dla procesu nauczania/uczenia się języka obcego. Warto to niedopatrzenie nadrobić, choćby zamieszczając w stosownym miejscu krótki komentarz w przypisie ze wskazaniem odpowiedniej literatury, w której ta problematyka jest omawiana.

Darowałbym sobie uwzględnianie w podrozdziale 1.1., który został poświęcony na zreferowanie problemów definicyjnych dysleksji, informacji o transparentności języka, cytowanych za Katarzyną Bogdanowicz (str. 22-230). W kontekście zamieszczonych w tej części pracy treści, zagadnienie to niewiele wnosi. Może być natomiast bardzo interesującym poznawczo kontekstem do poprowadzenia rozważań w podrozdziale 2.2.

Zauważyłem też pewną niekonsekwencję Autorki w redagowaniu przypisów. Przyjętym standardem zdaje się być ich podawanie na dole strony, niezależnie od tego, czy zawierają one notkę bibliograficzną materiału źródłowego, czy komentarz do omawianych treści. Niemniej jednak zdarza się, że przypisy podawane są w nawiasach w tekście głównym. Czytelnik ma prawo nie rozumieć, czym teksty źródłowe opatrzone notką (Kopaliński, 1994) na stronie 15, czy Smythe (2007) zasłużyły sobie na takie wyróżnienie.

Zauważyłem też i uchybienia redakcyjne (brak konsekwencji w podziale na akapity, np. str. 37, 45), niefortunności stylistyczne (np.: ... można znaleźć w klasyfikacjach, jako specyficzne zaburzenia rozwoju.... str. 44), błędy interpunkcyjne.

Uchybienia te nie przesądzają oczywiście o rzeczywistej wartości poznawczej pracy, o wykazanej przez Autorkę wiedzy i umiejętnościach rozwiązywania problemów badawczych. Sygnalizują jedynie konieczność solidnej redakcji tekstu przed jego ewentualnym opublikowaniem.

Wniosek końcowy. Stwierdzam, że praca pani Anny Magdaleny Bernatowicz w świetle wyszczególnionych wyżej, wysoko ją wartościujących ocen spełnia wszelkie wymogi stawiane rozprawie doktorskiej i kwalifikuje się do dalszego postępowania w przewodzie doktorskim.

Szczecin, 14.08.2017 r.

dr hab. Roman Gawarkiewicz

